

Háborús téli éjszaka

Baka István

Ady Endre emlékének

I.

Különös éjszaka ez, be különösen fénylik – ahogy rásüt a gyertya lángja – poharamban a vörösbor: összecsavart színházi függöny, – milyen színjáték kezdetére várva?

Különös éjszaka ez, kísértetesen ragyog föl hirtelen az ablak jégvirága, akárha áttetsző tenyér – nem látszik, csak a ránca; tenyerét az üvegnek ki feszíti? ki készül betörni hozzám? ki által leszek lesújtva vagy megáldva?

Különös éjszaka ez, didergek a holdnak mindenén átható röntgenfényében állva, áttetszik benne húsom, csontjaimnak se látszik, csak az árnya, de véremen megtörik, nem hatolhat ereim pirosába, állok eleven vérfaként, pirosló ágaimat kitarva, kapaszkodom piros gyökereimmel a téli éjszakába, állok meggörnyedvén az éjnek fekete szelében – tündérfa, Isten-átka, törzsemen már a kidöntetés jelével – milyen szekerce sújtására várva?

Ver még a szívem, patkók csattognak bennem, hóviharral küszködik egy lovas.

Hová fut?

Milyen üzenet bízott reá?

Befúta az utat a hó, két oldalán a fákon varjak – csontvázakra aggatott kitüntetések. Hová futhatnék? Ez a föld fáiban is hősi halált halt, csak a csillagok pislákolnak: felhők sírdombjain a gyertyák. Didergek a mennyország – közönyös hangyaboly – küszöbén, tücsök a meséből. Kinek kell már az énekem? Alszik a hangya-Isten.

Befúta az utat a hó.

Péter Laszló: Vigyázó madár

Borult, őszi időben

Az újvidéki katonai temetők kialakulása a nagy háború során

Molnár Tibor

Újvidék közvetlenül a Duna partján fekszik, az itt található vasúti híd miatt a Budapest–Zimony vasútvonal egyik fontos állomása volt. Stratégiai fontosságát növelte a Duna túlsó partján fekvő pétervárad erőd, valamint az a tény, hogy a szerb határ 1914-ben – légvonalban – mindössze néhány tíz kilométerre húzódott a várostól: az 1914. szeptember eleji szerb betörés nagy riadalmat okozott.

Újvidék már 1914. július végétől, a Szerbia elleni felvonulás során, hadtápközponttá vált, a harcok megindulását követően pedig a harctérről érkező sebesültek fontos fogadó- és kezelőhelye. A feladat ellátására Újvidéken is megalakult a cs. és kir. tartalékkórház. A beérkező sebesülteket részben a korszerű polgári kórházban látták el, a tartalékkórház céljaira pedig városszerte további középületeket vettek igénybe, többek között az újvidéki főgimnázium méreteiben is impozáns épületét.

A pétervárad erőd várkórházában is kezelték sebesülteket és betegeket, az elhunytakat pedig az erődhez tartozó, még a XVIII. századból származó katonai temetőben helyezték örök nyugalomra.

Az intézmény már a háború első hónapjaiban nagyszámú sebesültet fogadott, de 1914 év végén – a járványos betegségek: a tifusz¹, valamint a kolera² – megjelenésével a helyzet tovább súlyosbodott. Tífuszban jellemzően a harctéren betegedtek meg a katonák – 1914/15 telén Szerbiában dühöngött a világtörténelem egyik legnagyobb tifuszjárványa, amelynek halálozási rátája elérte a 40 százalékot, és amelyben hivatalosan több mint 150 ezer ember halt meg –, míg a kolera a helyben, vagyis a hátszágban állomásozó alakulatok tagjait sújtotta. A járványos betegségekben szenvedőket el kellett különíteni a sebesültektől és más betegektől, és arra is ügyelni kellett, hogy a járványok ne terjedjenek át a polgári lakosságra. Ez nem sikerült maradéktalanul, mert a tifusz és a kolera a lakosság körében is aratott.

Az újvidéki tartalékkórházban a sebesültek gondos ápolásáról 1914 novemberében a helyi lap is megemlékezett:

„...Bámulatos odaadással ápolják hölgyeink a sebesült katonákat. Mindegyikük az (el)képzhető legnagyobb lelkiismeretességgel végzi kötelességét. Mindamennyiukat dicsérrünk kell, de mégis egyet közülük ki kell emelnünk. Mert amit Grosz Janka művel, az nem mindennapi dolog. Grosz kisasszony az izr. kórházban a legsúlyosabb betegosztályban végzi ápolói teendőit. Ide hozták még az első időkben, a háború megkezdése alkalmával egy igen súlyosan sebesült katonát, kinek halálát minden percben várták. A sebesült beszélőképességét is elvesztette, gondolkodása elhomályosult. Grosz kisasszony fáradhatatlanul, éjjel-nappal ápolta. Kezdetben szótagonként, később szavak(kal) és mondatokkal »beszélni tanította«. Ma már a nehéz sebesült jobban van, annyira, hogy már gondolkodik és feleségét, ki meglátogatta, megismerte. Egész magyar embert nevelt a román Kriszti Györgyből, ki főleg Grosz Jankának köszönheti, hogy az életnek megmentette.»³

A gondos ápolás ellenére 1914 augusztusának közepétől a tartalékkórház több ápolta is elhunyt. A hadikórház halotti anyakönyvébe bejegyzett első hősi halott Šarić Veroljub, a cs. és kir. 53. gyalogezred főhadnagya volt, aki 1914. augusztus 18-án hunyt el: öt másnap helyezték örök nyugalomra a város római katolikus temetőjében.

Kezdetben a halál oka harctéren szenvedett sebesülés volt, valamint a sebek elfertőződése közepette fellépő fertőzések:

A Futaki úti temető katonai parcellája napjainkban

vérmérgezés⁴, fejsérülések esetén fellépő agyhártyagyulladás vagy haslövés esetén hashártyagyulladás. Halálokként gyakran szívelégtelenséget jelöltek meg, amely szintén sebesülés következtében lépett fel. 1914 szeptemberétől halálokként már vérhas⁵ is megjelent, a tifuszos és koleras esetek pedig 1914 októberétől.

A háború későbbi időszakában az újvidéki kórházban is több katona halt meg tüdővészben, esetleg a tuberkulózis más fajtáiban. Ez a betegség a túlsúlyosság, a rossz köztisztasági állapotok miatt, a katonák általános egészségi állapota és az alultápláltsága miatt jelentkező csökkent ellenálló képesség következtében a katonák szervezetében rejtőző gümős folyamatok fellebbanása folytán alakult ki. Gyakori volt a tüdőgyulladás is.

1918-ban számos katona halálát a spanyolnáthaként ismertté vált, vírusok által kiváltott influenzajárvány okozta.

Az újvidéki tartalékkórházban az osztrák-magyar katonák mellett a városban és környékén tartózkodó beteg hadifoglyokat is ápoltak.

Az Újvidéken elhunyt katonákat valóság szerint a már meglévő felekezeti temetőkbe temették. Miskolc város tanácsának megkeresésére a katonai temetőkkel kapcsolatosan az újvidéki előjáróság 1915. április 30-án a következő választ adta:

„...van szerencsénk értesíteni, hogy a városnak községi temetője nincs, a katonai temetéseket a felekezeti temetőkben történnek és a sírhelyekért díj nem fizetetik.»⁶

Az elhunyt katonák zöme római katolikus vallású volt, őket a Futaki úti római katolikus temetőben kialakított katonai parcellában helyezték örök nyugalomra. Később ez a temetőparcella kapta a Hősök temetője elnevezést. Ezen a helyen temették át 1914 szeptemberének végén az újvidéki Szabó József szakaszvezetőt és négy társának exhumált földi maradványait, akik a légvonalban alig 50 kilométerre fekvő szerbiai Šabacnál vívott harcokban veszítették életüket 1914. augusztus 24-én. Vajda Béla újságíró a következőképpen tudósított erről az eseményről:

„...Sötét, borult őszi időben csak itt-ott sandított ki a nap a bujkáló felhők közül. Szitáló, apró őszi eső veredte le a fák sárguló leveleit, melyek perdülve hullottak a Rákóczi út széles járdájára. A Futaki útra érünk, mellettünk villamos csilingel. A róm. kath. főgimnázium méreteiben hatalmas, gyönyörű palotája [...], melyben a világháború hősei várják sebei gyógyulását. [...] A temető bejáratánál sebesült katonák, gondterhelt férfiak és parasztszuszonyok, megszeppent gyerekek csoportja várta a gyászmenetet, a felnőttek közül sokan a könnyeiket törölgették, s bizonyára a besorozott családtagokra gondoltak. Egyszerű gyalulatlán, diófapáccal barnára festett koporsóban feküdt mind az öt hősi halott, s a gyászolók követték őket a temető frissen kijelölt katonai parcellájába.»⁷

A többi felekezetből származó elhunytak temetése is a Futaki úti temető környékén történt, hiszen a reformátu-

sok és az ágostai hitvallású evangélikusok parcelláját csak a parcellák között húzódó utak választották el a katolikusokétól, de a zsidó temető is csupán 100 méterrel távolabb terült el. Egyedül a görögkeletiek temetője feküdt valamivel távolabb.

Az iszlám vallású elhunyt katonák számára – akik főleg a Monarchia Boszniából kiegészített alakulatainak tagjai voltak – 1915 szeptemberében külön temetőparcellát létesítettek úgy, hogy a város területet adományozott erre a célra.⁸

Már a háború első évében, 1914-ben, mindenszentek napján sor került a hősi halottak sírjainak megkoszorúzására. Az eseményre a helyi sajtón keresztül hívták fel a lakosság figyelmét:

„...Boruljunk le hőseink sírhalmára! Rójuk le a kegyelet adóját. 300 sírban pi-hemnek Újvidéken, akik királyunkért, hazánkért, értünk áldoztak fel életüket. Az újvidéki Vöröskereszt Egylet választmányja megragadja az alkalmat, hogy a pétervárad-i cs. és kir. várpapancsnoksággal egyetemben [...] Mindenszentek napján d. u. 4 órákor katonai pompával koszorúzza meg a hősök sírját.»⁹

¹ A Rickettsia prowazekii által terjesztett súlyos, akut fertőző betegség. A kórokozót a tetvek viszik át a betegről az egészséges szervezetre. A háborúkat kísérő betegség, melynek előidézőjét már 1910-tól ismerték, de a terápiás lehetőségeket nem. Mint hatásos megelőző intézkedést számításba jöhetett a tábori gőzmosodák és fürdők alkalmazása – de ezekkel a hadban álló felek csak korlátozott számban rendelkeztek. A betegség leküzdésében az 1941-ben felfedezett DDT hozott átütő sikert mint hatásos tetvellenítő szer.

² A Vibrio cholera által okozott, hasmenéssel, hányással, kiszáradással járó, súlyos fertőző betegség. Ivóvízzel vagy táplálékkal terjed, a „piszkos kezek” betegségeknek is nevezik – rossz higiéniai körülmények segítik elő megjelenését.

³ Újvidéki Napló. 1914. november 19. 54/1914. szám.

⁴ A mély, nyílt sebekbe jutó tetanusz-baktériumok által termelt toxinok következtében fellépő, gyakran halálos betegség. Kórokozóját már 1885-től ismerték, de a hatásos ellenmérget csak 1923-ban fedezték fel.

⁵ A vérhas (dizentéria) a vastagbél fertőzéses megbetegedése, amely véres, nyálkás hasmenéssel, magas lázzal és hasi görcsökkel jár.

⁶ Történelmi Levéltár, Újvidék. F. I. Újvidék szabad királyi város tanácsa (1748–1918). Iktatószám: 11660/1915.

⁷ Magyar Szó, Újvidék. 2015. február 6. Az újvidéki katonasírok. Idézi: Dr. Bedécs Gyula: Az Adriától a Kárpátokig. Úti-könyv az első világháború magyar emlékeit keresőknek III. Budapest, 2015. 187. (A továbbiakban: Bedécs.)

⁸ Történelmi Levéltár, Újvidék. F. I. Újvidék szabad királyi város tanácsa (1748–1918). Iktatószám: 26152/1915.

⁹ Újvidéki Napló, 1914. október 31. Jöjjetek velünk!